

S ZILÁGYI JÁNOS

MUNKÁSOSZTÁLYUNK IRODALMI MŰVELTSÉGE A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI IDŐBEN

Elvi kérdés-felvetés.

Egy társadalmi osztály általános műveltségét, s még inkább irodalmi műveltségét vizsgálni nehéz feladat. Az utóbbi években hasonló problémákkal nem is — vagy csak elenyészően keveset — foglalkozott történet- és irodalomtörténetírásunk. Egyrészt szinte teljesen elhanyagoltuk a történelemtudomány terén a kultúrtörténetet, másrészt az irodalomtörténetből szinte teljesen kirekesztettük az olvasók műveltségi helyzetének, irodalmi érdeklődésének és igényének a vizsgálatát. S kicsit ezzel is kapcsolatos mulasztásunk, hogy elhanyagoltuk az egyes olvasói rétegek irodalmi műveltségét, érdeklődését és igényét alapvetően befolyásoló különféle irodalompolitikai irányzatok és törekvések részletes vizsgálatát.

Egy rövid tanulmányban, amely a munkásosztály irodalmi műveltségének alakulását szeretné megvizsgálni egy konkrét történelmi korszakban, mindezeket a kérdéseket szinte csak felsorolni lehet.

Az egyes társadalmi osztályok irodalmi műveltségének konkrét vizsgálatát több tényező nehezíti. Egyrészt rendkívüli óvatossággal kell kezelni egy-egy társadalmi osztály *általános* irodalmi műveltségének a kérdését, hiszen a társadalmi osztályok különböző rétegekre és csoportokra tagolódnak, s minden rétegnek és csoportnak más és más a műveltségi helyzete, érdeklődése és igénye. A két világháború közötti munkásosztály esetében ez annyit jelent, hogy a munkáság egyes rétegei — így a munkásnők, vagy a vidéken élő munkáscsoportok — általános műveltségben és irodalmi színvonalban is általában igen elmaradott helyzetben voltak, más munkásrétegek pedig a kornak legforradalmibb és legszínvonalasabb olvasóközönségét jelentették. S e két szélsőséges rétegződés között — irodalmi műveltség tekintetében is tagolható — más, további munkáscsoportok helyezkedtek el. Másrészt: nehéz olyan — az egyes társadalmi osztályok irodalmi műveltségének alakulására vonatkozó — adatokat találni, amelyekből az általánosítás ne járna a torzításnak, sőt a hamisításnak a veszélyével. A statisztikai adatfelvételek, a korabeli tényanyagok, nyilatkozatok csak óvatosan kezelhető források, hiszen az esetek többségében pro és kontra adatanyagokat is fel lehet kutatni. Harmadrészt különösen nagy a veszély az irodalmi műveltség kérdésének vizsgálatánál, hogy a kutató rálép az idealista irodalomszociológia talajára, s tanulmánya pusztá és öncélú adatfelhalmozás lesz, mellyel — ha éppen nem is árt — de nem is használ senkinek semmit.

E veszélyek kiküszöbölésére, *tudományos* eredmények elérésére a vizsgált probléma feltárásánál két alapvető tényezőtől kell kiindulni. Egyrészt meg kell vizsgálni az illető társadalmi osztály — jelen esetben a munkásosztály — konkrét gazdasági, politikai és kulturális helyzetét, másrészt szemügyre kell venni a vizsgált időszakban jelentkező és érvényesülő különféle művelődés- és irodalompolitikai irányzatok és törekvések céljait és hatását. A két

világháború közötti Magyarországon mindez annyit jelent, hogy egyrészt számolni kell a magyar munkásosztály általános gazdasági és politikai elnyomottságával és kulturális elmaradottságával, másrészt fel kell tárni azt a nagyjelentőségű általános politikai és művelődéspolitikai munkát, amelyet a kommunista párt, a szociáldemokrata párt és a szakszervezetek ebben az időszakban kifejtettek. Sajnos a munkásmozgalom múltbeli művelődéspolitikai törekvéseinek feltárására eddig még nagyon keveset tettünk. Mindezen túlmenően: munkásosztályunk irodalmi műveltségének alakulását nem tudjuk feltárni, ha meg nem vizsgáljuk a munkásosztály nagy részét érintő, különféle polgári, vallásos, nacionalista és fasiszta szervezet és intézmény irodalompolitikai törekvését és munkástömegekre gyakorolt hatását. Végezetül, de nem utolsósorban: számolni kell az irodalmi műveltség alakulásánál is az állandó változás, a fejlődés tényezőjével. Ez a vizsgált konkrét történelmi időszakban is azt jelenti, hogy az időszak első éveiben bizonyos mértékig mások voltak az irodalmi műveltségi viszonyok is, mint az időszak későbbi éveiben vagy mint az időszak végén: a szovjetellenes, fasiszta háború éveiben.

E néhány általános elvi szempont felvetése után vegyük szemügyre sorra azokat a tényezőket, amelyek a két világháború közötti magyar munkásosztály irodalmi műveltségét kialakították és formálták.

A munkásosztály általános gazdasági, politikai és kulturális helyzete

Mint az eddigiekben szó volt erről: a munkásosztály irodalmi műveltségének alakulását alapvetően gazdasági, politikai és kulturális helyzetének alakulása határozta meg. Ebből kiindulva kell beszélnünk arról a közismert tényről, hogy Magyarországon a munkásosztály általános gazdasági, politikai és kulturális helyzete rosszabb volt, mint a legtöbb európai országban. Az évszázados félgymarmati helyzet következtében az ország gazdaságilag is elmaradt a nyugati kapitalista országok fejlődése mögött, s politikailag még a nyugati polgári demokráciák nyújtotta lehetőségek sem érvényesülhettek hazánkban. Az 1918-as polgári forradalom és az 1919-es proletárforradalom egyaránt elbukott. Magyarországon jutott elsőnek uralomra a faszizmus, amely a konszolidációra irányuló törekvések rövid időszaka után — a korszak végén — beletorkollott egy nemzetet-pusztító, népellenes háborúba.

A munkásosztály két világháború közötti gazdasági és politikai helyzetéről már az ellenforradalmi korszak alatt is sok tanulmány jelent meg. A munkásosztály ekkori helyzetéről részletes képet nyújt néhány 1945 után megjelent marxista—leninista szemléletű mű is. Annál kevesebbet foglalkoztunk — 1945 után is — a munkásosztály és általában a dolgozó osztályok két világháború közötti kulturális helyzetének alakulásával, e folyamat történelmi értékelésével. Még kevesebbet — jóformán semmit sem — tettünk a munkásosztály irodalmi igényének és izlésének a vizsgálata terén, s a munkásosztályt érintő irodalompolitikai irányzatok és törekvések feltárása terén. A munkásosztály két világháború közötti kulturális helyzetével eddig a mártírhalált halt kiváló kommunista kultúrpolitikus és pedagógus: Földes Ferenc foglalkozott a legbővebben. Nagyjelentőségű műve 1941-ben jelent meg a *Munkás-ság és parasztság kulturális helyzete Magyarországon* címen. Úttörő munkásságának azóta sem akadott folytatója. Holott akkor tudjuk csak felmérni a felszabadulás óta elért hatalmas kulturális eredményeket, ha feltárjuk, hogy honnan indultunk el. Továbbhaladni is csak akkor tudunk, ha számolunk a múlt visszahúzó örökségével is, a két világháború közötti időszak káros művelődésbeli hatásaival.

A magyar munkásosztály két világháború közötti általános kulturális helyzetét a művelődésbeli elmaradottság és a kulturális felfelé törekvés kettőssége jellemezte. A kulturális elmaradottságra jellemző, hogy a munkásosztály fiai a középiskolákból és a főiskolákból csaknem teljesen kiszorultak, pl. az 1927/28-as tanévben a középiskolai tanulóknak csak

1,15 %-a volt munkásszarmazású, s több mint tíz esztendővel később, az 1938/39-es tanévben is csak 3% munkásszarmazású középiszkolás volt az országban. Az 1930-as népszámlálás adatai szerint az írástudatlan munkások száma több mint százezer volt. Egy másik adatfelvétel szerint a fővárosi munkások kb. 50 %-ának a lakásában nem volt még az élet kulturált voltához oly elengedhetetlenül szükséges villanyvilágítás sem. A rendkívül súlyos gazdasági helyzet ellenére, a mindennapi gondok sokasága ellenére is a nagy tudásszomj, a kulturális fölemelkedésre való vágy a két világháború közötti időszakban a munkásosztályban jóval nagyobb mértékben élt, mint bármely más társadalmi osztályban. Ezt érzékelve írta Juhász Gyula, a költő *Holmi* c. kötetében: „A paraszt földéhsége és a munkás kulturszomja: ezek az új magyar história mozgatói.” Bajcsy-Zsilinszky Endre is ezt a jelenséget látva írta 1944-ben, börtönbepr írt politikai végrendeletében: „... a tanult rétegekből hiányzik a szellemi tökéletesedés pusztá vágya, ... a másik oldalon százezrek sóvárognak a számukra elérhetetlen tudás után...”

*

A munkásosztály irodalmi műveltségének alakulását vizsgálva szemügyre kell vennünk azokat a két világháború közötti irodalompolitikai irányzatokat és törekvéseket, amelyek érintették a munkásosztályt, s hatottak rá.

A két világháború közötti időszakban a különféle irodalompolitikai irányzatok és törekvések — az általános politikai irányzatokhoz és törekvésekhez igazodóan — két nagy táborban tömörültek. Egyik oldalon tevékenykedtek és hatottak a rendszert támogató és ezt szolgáló irodalompolitikai irányzatok, a másik oldalon küzdöttek azok az irodalompolitikai irányzatok, amelyek szembenálltak a rendszerrel, s támadták azt. A két tábor közt ingadozó irányzatok a politikai és irodalompolitikai harc kiéleződésekor vagy szertehullottak, vagy csatlakoztak az egyik, vagy a másik táborhoz. A tökésfasiszta rendszerrel szembenálló politikai és irodalompolitikai harc élén a munkásosztály s ennek forradalmi pártja: a kommunista párt állott.

Tekintsük át röviden a két világháború közötti időszakban a munkásosztály sorait érintő különféle irodalompolitikai irányzatok és törekvések fő célkitűzéseit.

Az ellenforradalmi rendszert képviselő s a rendszert támogató irodalompolitikai irányzatok és törekvések

A munkásosztályt érintő s a rendszert képviselő és támogató irodalompolitikai irányzatok és törekvések közül elsősorban az *állami irodalompolitikát* kell kiemelnünk. A két világháború közötti időszakban az uralkodó osztályok államhatalma egyrészt saját intézményein keresztül közvetlenül irányította az állampolgárok, köztük a munkásosztály tagjainak irodalmi nevelését, másrészt különféle nem állami szerveken keresztül közvetetten érvényesültek az állami irodalompolitika törekvései. Az állami irodalompolitikát alapjában kettős törekvés jellemezte a két világháború közötti időszakban: egyrészt keveset törődött a széles tömegek kulturális és irodalmi nevelésével, ezzel is erősíteni szándékozva az uralkodó osztályok kulturális monopóliumának fennmaradását, másrészt: a feltörekvő és öntudatosodó munkás- s paraszttömegeket a nacionalista-fasiszta és a vallásos irodalmi szemlélet útjára igyekezett irányítani. E második — s az elsővel párhuzamos — törekvés főleg a fasiszmus előretörésének időszakában jelentkezett erőteljesebben, amikor a szovjetellenes háború már előrevetette árnyékát, s amikor a „nemzeti egység” kérdése létproblémájává vált a fasiszmusnak. A nacionalista-fasiszta és vallásos irodalomszemlélet kialakítása és térhódítása az államhatalomnak azért is létérdeke volt, mert az erősödő forradalmi mozgalmak irodalomszemlélete egyre jobban befolyásolta, forradalmasította a dolgozó tömegeket.

E kettős — passzív és aktív magatartású — irodalompolitika egyébként jellemző volt nemcsak az állami irodalompolitikára, hanem az ellenforradalmi rendszert szolgáló nem állami szervek (egyházak, tőkés munkaadók, különféle egyesületek stb.) dolgozó tömegekkel kapcsolatos irodalompolitikájára is.

Az állami irodalompolitika munkásosztályt érintő intézményei közt is elsősorban az állami iskolahálózatot kell megemlítenünk, ahol a munkásgyerekek nagy tömegei is esetleg egész életükre kiható irodalomszemléletet nyertek. Ha az egykori irodalmi tankönyveket végiglapozzuk, világossá válik mindenki előtt, hogy az állami irodalompolitika elhallgatni, háttérbe szorítani igyekezett a magyar- és a világirodalom forradalmi-haladó hagyományait, s a saját nacionalista és vallásos világnézetének megfelelő alkotásokat igyekezett megismertetni és megszerettetni a munkásgyermekkel is. Az irodalom világnézetet és erkölcsi magatartást kialakító hatását tekintve, nem kétséges, hogy egyes munkásrétegek általános politikai és kulturális elmaradottságához, politikai és kulturális megtorpanásához és ingadozásához az iskolai irodalomkönyvek és irodalomórák, az állami irodalompolitika hatása és „nevelő-munkája” is nagy mértékben hozzájárult.

E rendkívül érdekes és fontos kérdések feltárását és elemzését irodalomtörténet- és pedagógiatörténetírásunknak ezután kell még elvégeznie.

Kultúrtörténetírásunk és irodalomtörténetírásunk ugyancsak nem foglalkozott ezideig az *állami iskolán kívüli népművelés* tevékenységével, és ennek irodalom-népszerűsítő munkásságával, holott a felnőtt lakosság, s köztük a munkásság kulturális helyzetében és irodalmi szemléletének alakításában jelentős szerepet vállalt ez az intézmény is. Az iskolán kívüli népművelést irányító népművelési bizottságok különféle műsoros esteket, ünnepeket, tanfolyamokat és ismeretterjesztő előadásokat rendeztek, melyeken jelentős szerepet szántak az irodalom világnézet-formáló hatásának, s melyeken irodalom-ismertető tevékenység is folyt. Az állami iskolán kívüli népművelés irányítása olyan emberek kezében volt, akiknek — mint a *Magyar Lélek* c. folyóirat írta 1944-ben —, „... mindegyike a Kormányzó Úr ő főméltósága által kijelölt szegedi úton járt, s arról soha egy lépéssel le nem tért...” Mivel az iskolán kívüli népművelés elsősorban ismeretterjesztő előadások tartásával foglalkozott, nem csodálható, ha az előadók elsősorban katolikus és protestáns papok, jegyzők, szolgabírák és más állami tisztviselők közül kerültek ki, s tanárok és tanítók közül, akik híven szolgálták vagy szolgálni kényszerültek az ellenforradalmi rendszer nacionalista-vallásos eszméit. Az igazságnak azonban azzal is tartozunk, hogy megállapítsuk: a népművelés egyszerű munkásai között sok jóakarátú, lelkes, népét fölemelni akaró ember is tevékenykedett.

A népművelési előadásoknak a két világháború közötti időszakban kb. 8—10 %-a volt irodalmi jellegű. Az irodalmi előadások szelleméről és jellegéről képet kapunk, ha néhány címét felsoroljuk: „*A Toldi szépségei*”; „*Tompa, a virágok költője*”; „*Petőfi és Arany családi élete*”; „*Vallásos versek*”; „*Mikszáth Szent Péter esernyője*”; „*Végyvári irredenta költeményei*”; „*Szabolcska Mihály versei*”; stb. stb. Tehát egyrészt a magyar irodalom nagy forradalmi és haladó hagyományai a maguk valóságában szinte teljesen kiszorultak az iskolán kívüli népművelés területéről, csak eltorzítva, s esetleg csak az „idillibb” művek kiemelésével plántálódta át a köztudatba; másrészt előtérbe kerültek azok a jelentéktelenebb, harmad- és negyedrangú írók és költők, akik az uralkodó osztályok eszméit hirdették műveikben. Mindezek mellett pedig szinte teljesen kiszorult az irodalmi ismeretterjesztésből a világirodalom, s ez is jelentős mértékben hozzájárult az irodalmi köztudat provinciálissá válásához.

Az állami iskolán kívüli népművelés azonban a munkásosztálynak csak egy kis töredékét volt képes irodalmilag befolyásolni és nevelni. A munkásosztály irodalmi (s egész világnézeti) nevelését az állam megosztotta más szervekkel: a tőkés munkaadók ún. „szabadidő” intézményeivel, az egyházakkal, a különféle nacionalista és fasiszta szervezetekkel és egyesületekkel.

Különösen nagy szerep jutott a munkásosztály irodalmi (s természetesen egész világnézeti) nevelésében és irányításában a *szabadidő-szervezeteknek*. Mivel a gyárakban a mun-

kások viszonylag nagy tömegben voltak egy helyütt találhatóak, s a tőkés termelési viszonyok közt nagy mértékben függtek a gyárosoktól, kézenfekvően adódott a megoldás, hogy a munkásság kulturális szükségleteiről is a munkahelyen gondoskodják a munkáltató — természetesen a tőkés rendszernek megfelelő elvek alapján. Ugyanakkor a munkaadók védekeztek is ezzel a marxista pártok és az osztályharcos szakszervezetek világnézetet-alkító befolyása ellen. 1939-ben a szabadidő-mozgalom egységes szervezetté vált, ekkor a német nemzeti-szocialista „Kraft durch Freude” és az olasz fasiszta „Opera Nazionale Dopolavoro” szervezetek mintájára a Magyar Gyáriparosok Országos Szövetségén belül megalakult a *Gyári Szabadidő Szervezetek Központja*.

A szabadidő-mozgalom a munkásosztály irodalmi nevelésére ismeretterjesztő előadásokat és műsoros esteket rendezett, színjátszó-csoportokat tartott fenn és színházlátogatókat szervezett, s az akkori körülményekhez képest igen jelentős könyvtárhálózatot is létrehozott. Ez az irodalmi nevelőmunka azonban egyrészt a nacionalista és vallásos világnézet kialakítására irányult, másrészt giccseket és a valóságtól, az élettől elrugaszkodó, ezt meghamisító műveket népszerűsített. A fasiszmus előretörésének, a szovjetellenes háborúnak az éveiben pedig a szabadidő-mozgalom egyik lehangosabb propagálójává vált a fasiszta háborúnak, a faji gondolatnak — irodalmi téren is.

Az állami iskolán kívüli népművelésen és a szabadidő-mozgalmon kívül a munkásosztály világnézeti nevelését voltak hivatottak szolgálni az egyházak munkásszervezetei (EMSzO, Katolikus Legényegylet, KIE stb.), az egyházak irányítása alatt álló keresztényszocialista szervezetek, s a különféle más kisebb-nagyobb, munkások részére alapított egyesületek. A fasiszmus előretörésének éveiben egyre-másra alakultak a nyíltan fasiszta jellegű munkásszervezetek is (a Hivatásszervezetek, a Nemzeti Munkaközpont stb.), amelyek a faji eszméket hirdették és a szovjetellenes háború mellett agitáltak. Mindezek a szervezetek tömegnevelő munkásságukban jelentős szerepet szántak az irodalomnak is. E szervezetek irodalompolitikai tevékenységét irodalomtörténetírásunknak ugyancsak ezután kell még feltárnia. A helyzetképhez tartozik az is, hogy az itt felvetett kérdésekkel történetírásunk sem foglalkozott még, holott történettudományunknak kellene megteremtienie az alapot az irodalomtörténeti kutatásokhoz.

A nacionalista-vallásos, félfasiszta és fasiszta munkásszervezetek az ellenforradalmi rendszer évei alatt nem tudtak nagyobb eredményeket elérni, mert a munkásosztály nagy többsége szembenállott a fasiszmussal.

Az osztályharcos munkásszervezetek irodalompolitikai törekvései

Ha a különféle nacionalista-fasiszta munkásszervezetek irodalompolitikájának kérdéseivel nem foglalkoztunk mind ez ideig, s ez mulasztás volt, úgy sokkal nagyobb mulasztást követtünk el azáltal, hogy nem foglalkoztunk az osztályharcos munkásszervezetek irodalompolitikájával sem. Nyilvánvaló, hogy valamennyi szóbanlevő irodalompolitikai irányzat közül számunkra a legfontosabb a marxista és leninista elveken alapuló munkásszervezetek irodalompolitikája, nemcsak azért, mert ezek a munkásszervezetek tartották a munkásosztály nagy részét eszmei befolyásuk alatt, hanem mert e szervezetek elvi és gyakorlati tevékenysége a jeligőremutatóbb, s mai irodalompolitikai törekvéseink számára is e szervezetek irodalompolitikája jelenti a nehéz küzdelmek közötti úttörést, a hősi előzményt.

Elsősorban a legforradalmiabb osztályharcos munkásszervezet: a *kommunista párt irodalompolitikai elveit és tevékenységét* kell az elkövetkező időszakban részletesen megvizsgálni. Az alap: a kommunista párt politikai tevékenységének feldolgozása nagy vonalakban elkészült, az utóbbi években a kommunista párt két világháború közötti politikai történetével eléggé sok kiadvány foglalkozott. Nem jelent meg azonban — vagy ha meg is jelent, csak

egy-egy rész kérdést tisztázott — olyan tanulmány, amely feltárta volna a kommunista párt két világháború közötti kulturális politikájának fő elvi kérdéseit, gyakorlati megnyilvánulásait. Az MSZMP 1958 őszi megjelent művelődéspolitikai tézisei átfogó képet nyújtanak, és alapot teremtenek a kommunista párt két világháború közötti kultúrpolitikájának részletes vizsgálatához, s segítséget nyújtanak ahhoz is, hogy a munkásművelődés egyes területeit (könyv- és lapkiadás, munkáskönyvtárügy, színjátszó-mozgalom stb.) részleteiben is megvizsgáljuk. E tézisek alapot teremtenek arra is, hogy a kommunista párt irodalompolitikáját — immár torzításoktól mentesen — önálló tanulmányban vagy tanulmányokban ugyancsak feldolgozzuk.

Ebben a tanulmányban, amely a munkásosztály irodalmi műveltsége szempontjából kívánja megvizsgálni a különféle irodalompolitikai irányzatokat s ezek hatását, abból indulunk ki, hogy a munkásosztályban — az adott gazdasági, politikai és kulturális helyzetből adódóan — volt egy ösztönös törekvés a meglévő helyzetből való kitörésre. Az ösztönös törekvést tudatossá és szervezetté tenni — ezt a feladatot vállalták az osztályharcos munkásszervezetek, elsősorban a kommunista párt. Irodalmi síkon mindez azt jelenti, hogy a munkásosztály nagy többsége szembenállt a hivatalos irodalompolitika törekvéseivel — s az állami és az államot támogató „munkásszervezetek” minden erőfeszítése ellenére is — a reakciós, nacionalista és vallásos szemléletű íróktól és irodalmi művektől elfordult, ezekkel szembenállt, s a könyvekben a maga sorsát, a maga problémáit keresve, az internacionalista, munkáskérdéseket tárgyaló, haladó és forradalmi mondanivalójú művek felé fordult. Az osztályharcos munkásszervezetek — elsősorban a kommunista párt — irodalompolitikája a munkásosztálynak ezt a magatartását tették szervezetté és tudatossá.

A kommunista irodalompolitika lényegében két irányban harcolt, egyszerre és egyidejűleg. Egyrészt az állami és az állami törekvéseket szolgáló irodalompolitika ellen, másrészt — a munkásosztály sorain belül jelentkező — kispolgári, szociáldemokrata irodalompolitika ellen. A főellenség természetesen a dolgozó tömegeket elnyomó, a kommunistákat tűzzel-vassal üldöző ellenforradalmi rendszer, irodalmi síkon a rendszer irodalompolitikája volt, de időnként — a helyzet alakulásából következően — rendkívül élessé vált a jobboldali szociáldemokrata irodalompolitika elleni harc is. A két világháború közötti időszakban ugyanakkor a párton belül szektás és dogmatikus hibák is jelentkeztek, ez ellen is harcolni kellett ahhoz, hogy — ha későn is: csak a második világháború előtti években — létrejöjjön a kommunisták vezette antifasiszta nemzeti egységfront-politika megfelelő irodalompolitika.

A kommunista párt irodalompolitikájának érvényesítésére megfelelő szerveket és intézményeket létesített. Az illegalitás rendkívül nehéz körülményei között is lehetőséget teremtett kommunista írók műveinek kiadására, egyrészt belföldön legálisan működő könyvkiadókra támaszkodva, másrészt külföldről illegálisan hozva be ilyen műveket. Így jutottak el a munkások tömegeihez az ideológiai-politikai jellegű könyveken kívül József Attila, az emigráns magyar kommunista írók, a szovjet írók, s a nyugati kommunista írók művei is. A kommunista könyvek kiadásának megszervezése mellett Magyarországon legálisan kiadott és külföldről illegálisan behozott irodalmi folyóiratok is szolgálták a párt irodalompolitikáját. A belföldön megjelent legális irodalmi jellegű folyóiratok közül a 100% és a *Gondolat* volt a legjelentősebb, az *Uj Hang* Moszkvában jelent meg, s a magyar emigrációs irodalom szócsöve volt. (A kommunista sajtó történetével Máté György foglalkozott *Szikrából lobban a láng* c. 1956-ban megjelent munkájában, irodalomtörténetírásunknak azonban további — részletekbe menő — kutatásokat kell végeznie még a kommunista irodalmi lapokkal kapcsolatosan.)

A párt irodalompolitikáját az irodalmi ismeretterjesztő előadásokon, az irodalmi esteken, a színjátszó-mozgalmon, a munkáskönyvtárügyön és a munkáskultúrmozgalom más területein keresztül is érvényesítette. Valamennyi részterületnek — irodalompolitikai

és irodalomtörténeti szempontból történő — feldolgozása ugyancsak ezutáni feladatunk még.

A kommunista párt — saját illegális szervezetein kívül — a munkásosztály legálisan működő szervezeteiben: a szociáldemokrata pártban és a szakszervezetekben is jelentős mértékben érvényesítette befolyását — irodalmi téren is. Különösen a szakszervezetek kulturális életében volt erős a kommunista befolyás.

A *szociáldemokrata párt irodalompolitikája* — országos politikájának megfelelően — rendkívül ingadozó és kettős arculatú volt. Egyrészt igen nagy mértékben érvényesült e párt irodalompolitikájában a kispolgári szemlélet, amely irodalmi eszményképének a polgári irodalom legnagyobb alakjait: Balzacot, Tolsztojt, Heinét vagy Zolát tekintette, másrészt — a korabeli nacionalista irodalomszemlélettől elriadva, s saját magát patriótának nem tekintve — idegenkedett, elfordult a magyar irodalom nagy haladó és forradalmi patrióta íróitól: Csokonaitól, Petőfitől, Vajda Jánostól és Adytól. Ugyanebből eredően a szociáldemokrata irodalompolitika nem értette meg Móricz Zsigmond és a korabeli „népi” írók jelentőségét sem, s szükségszerűen megriadt a forradalmi íróktól: a szovjet és más kommunista íróktól, így a határokon belül József Attilától is.

A szociáldemokrata irodalompolitika elvi kérdéseinek vizsgálata mellett — az elvi kérdésekkel összefüggően — részletesen foglalkoznunk kell a szociáldemokrata irodalmi intézmények és rendezvények jellegével, céljával és tömegek közt elért hatásával is. Különösen fontos a szociáldemokrata sajtónak, elsősorban a *Népszavának* irodalompolitikai szempontból történő vizsgálata, s a *Népszava Könyvkiadó* működésének ugyane szempontból történő vizsgálata. Foglalkozni kell a továbbiakban a szociáldemokrata irodalmi ismeretterjesztő előadások problémáival, a párt műsoros estjeinek, színházi előadásainak irodalompolitikai szempontú vizsgálatával, működésével és hatásával. Mindennek eredményeképpen nemcsak a szociáldemokrata irodalompolitikai elméletéről alakított véleményünk nyer gyakorlati alátámasztást, hanem tájékozódást nyerünk a szociáldemokrata irodalompolitika tömegek közti hatásáról, kiterjedtségéről.

Hasonlóképpen kell megvizsgálunk a *szakszervezetek irodalompolitikájának* elveit és gyakorlati érvényre jutását. A két világháború közötti időszakban a szakszervezetek legtöbbször a szociáldemokrata politikát és irodalompolitikát követte, jelentős mértékben érvényesült azonban itt is a kommunista párt politikai és irodalompolitikai hatása. A szakszervezetek jelentősége a munkásművelődés szempontjából azért különösen fontos, mert a legnagyobb munkástömegek a két világháború közötti időszakban a szakszervezetekben nevelődtek. Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a — munkásművelődés szempontjából ugyancsak fontos — körülményt sem, hogy míg a szociáldemokrata pártban jelentős számban tömörültek antifasiszta kispolgári elemek, a szakszervezetekben túlnyomó többségben munkások voltak.

A szociáldemokrata párthoz hasonlóan a szakszervezeteknek is megvoltak a maguk kulturális szervei és intézményei, s bár önálló irodalmi lapjuk, és könyvkiadójuk nem volt, sok irodalmi ismeretterjesztő előadást, irodalmi estet, színjátszó-előadást rendeztek, s a szakszervezeteknek volt valamennyi más munkásszervezet közül a legkiterjedtebb, legnagyobb kötetállományú könyvtárhálózata.

*

A két világháború közötti munkásosztály irodalmi műveltségét vizsgálva, nem hagyhatjuk figyelmen kívül a munkásosztály egyes tagjainak öntevékeny irodalmi munkáját sem. A korabeli napilapok és folyóiratok egyre-másra közöltek munkások alkotta verseket, elbeszéléseket, melyek világnézetben és színvonalban különbözöek voltak ugyan, de jelentőségüket, érdekességüket folklorisztikus jellegük adja. A munkásosztály e rétegének irodalmi alkotói törekvése is jellemző az egész korabeli magyar munkásosztály irodalmi törekvésére.

Feltétlenül szükséges, hogy beható kutatásokat folytassunk az elkövetkező időkben e munkás-folklór szempontjából fontos területen is. A kutatás során a tudományos eredményeken kívül esetleg a korabeli munkásirodalom jelentős irodalmi értéket nyújtó alkotásaira is bukkanhatunk.

Ehhez kapcsolódik egy másik probléma: a két világháború közötti munkásirodalom — erényeivel és hibáival — viszonyítható az egész munkásosztály irodalmi műveltségéhez és magyarázható — többé-kevésbé — a munkásosztály irodalmi műveltségének alakulásával. Természetesen ezek már olyan problémák, amelyek túlmennek nemcsak ennek a rövid tanulmánynak a keretein, hanem az egész itt fölvetett kérdés-sor keretén is. Mégis: fölvetni és a kérdések kapcsolatát megkeresni — úgy hisszük — csak ily módon lehet.

Végezetül: e tanulmányban felvetett problémák nem érdektelenek a jelen szempontjából sem. Mai irodalompolitikánkban — mint ahogy egész politikánkban és művelődés-politikánkban — számolnunk kell az előző évtizedek politikai és művelődéspolitikai hatásával. Mai irodalmi tudat-alakító munkánkat pedig csak úgy végezhetjük el, ha ismerjük a múltat, ha a múlt hibáiból levonjuk a tanulságokat, s ha az eredményeket átmentjük és magasabb szinten hasznosítjuk — a jelen építőmunkájában.

Bóka László: Irodalomtudományunk néhány kérdéséről c. cikkét a következő számokban folytatja.